

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI VAZIRLIGI
SAMARQAND VILOYAT PEDAGOGLARNI YANGI METODIKALARGA
O'RGATISH MILLIY MARKAZI

Umumta'lim maktablarida inklyuziv talimni tashkil etish

(umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf
o'qituvchilari uchun uslubiy ko'rsatma)

Samarqand 2023

J.Xudoyqulov- Pedagogika,psxalogya va ta'limtexnologyalari. **Umumta'lim maktablarida inklyuziv talimni tashkil etish.** Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun uslubiy ko'rsatma. Samarqand viloyati PYaMO'MM, 2023- yil 28 bet

Taqrizchilar:

F.Shodiyev - SamDU O'zbekiston- Finlandiya Pedagogika instituti dotsenti.

H.Qoraboyev Samarqand VXTXQTMOHM Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari kafedrası katta o'qituvchisi

Ushbu uslubiy ko'rsatma umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari, boshlang'ich ta'lim yonalishida ta'lim olayotgan bakalavr va magistrantlar foydalanishlari mumkin. Ushbu uslubiy tavsiyanomada boshlang'ich sinflarda inklyuziv ta'limni tashkil etishning shakl, metod va vositalari sharhlangan va metodik tavsiyalar berilgan.

Ushbu uslubiy ko'rsatma pedagogika markazi Ilmiy-metodik kengashining 2023-yil 23-iyundagi 3/3.6-sonli yig'ilish qarori bilan nashr etishgaruxsat berilgan.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim va uning mazmuni.	6
O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’lim tizimining joriy etilish masalalari.....	9
Umum ta’lim maktablari tizimidagi nuqsonli o‘quvchilarning inklyuziv ta’limini tashkil etishning maqsad va vazifalari.	16
Inklyuziv ta’limni amaliyotga joriy qilish oldida turgan muammo va to‘siqlar.....	21
XULOSA	26
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	30

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida 2020- yil 23- sentabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 9, 20, 34, 38, 51, 55- moddalari aynan inklyuziv ta'lim haqida bo'lib, ularda mamlakatimizda inklyuziv ta'limni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari, inklyuziv ta'lim sohasidagi munosabatlarni tashkil etish tartibi batafsil yoritib berilgan. Jumladan: "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 20-moddasi inklyuziv ta'lim deb nomlanib "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi.

Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi"- deb ta'kidlanadi. 55- modda Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalarni (shaxslarni) o'qitish hamda tarbiyalash deb nomlanadi va ushbu moddada "Davlat jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalarning (shaxslarning) davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional ta'lim muassasalarida inklyuziv shaklda bepul umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va maktabdan tashqari ta'lim olishini ta'minlaydi.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalarni o'qitish hamda tarbiyalash uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari tashkil etiladi. Ta'lim oluvchilarni ushbu ta'lim muassasalariga yuborish va ulardan chetlatish ota-onasining yoki boshqa qonuniy vakillarining roziligi bilan tibbiy-psixologik-pedagogik komissiyaning xulosasiga binoan amalga oshiriladi.

Maxsus ehtiyojli bolalarning maxsus ta'lim tizimda o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek ularning o'z oilasidan uzokda bo'lishlariga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z-o'ziga xizmat qilishlarida

qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko‘plab maxsus ehtiyojli bolalar ta’limdan chetda qolib ketmokedalar. Hozirgi kunda Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarni rivojlanish darajasi, imkoniyati nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga ko‘ra maxsus yoki umumta’lim tizimida ta’lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta’lim siyosati amalga oshirilmoqda.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim va uning mazmuni.

Ta’lim tizimini rivojlantirishning umumiy jihatlari o‘quvchilar uchun teng shart-sharoit yaratish bilan bog‘liq jarayonlar orqali harakterlanadi. Bu borada nafaqat ta’lim oluvchining moddiy turmush tarzi, balki uning jismoniy va ruhiy imkoniyatlariga alohida e’tibor qaratish zarur. Ayniqsa, ushbu yo‘nalishda imkoniyati cheklangan shaxslarga o‘quvni tashkil qilishda tegishli shart-sharoit yaratish talab etiladi.

Mazkur jarayon rivoji o‘zida uzluksiz — maktabgacha ta’lim, umumta’lim, o‘rta maxsus ta’lim va oliy ta’lim bilan bog‘liq bosqichlarni qamrab olganligi sababli inklyuziv ta’limda tizimli algoritmnini vujudga keltirish kerak.

Har bir mamlakatda inklyuziv ta’lim tizimi o‘sha yerda mavjud an’analar, urf-odat va hukmron qadriyatlar asosida shakllanadi. Shuningdek, turli xalqlarning mentaliteti hamda o‘quv tizimini takomillashtirishga yo‘naltirilgan qonunchilik jabhasi bu boradagi ustuvor yo‘nalishni yo‘lga qo‘yishga samarali ta’sir ko‘rsatadi. Shu ma’noda, mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar natijadorligini ta’minlashga xizmat qilayotgan me’yoriy-huquqiy mexanizmning rolini alohida qayd etish o‘rinlidir.

2020- yil 13- oktabrdagi «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-4860-son qarorga muvofiq ishlab chiqilgan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan 2021 yil 12- oktabrdagi «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi 638-son qaror qabul qilindi. Mazkur xujjatlar asosida O‘zbekistonda 2020–2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab

chiqildi unga ko'ra alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo'yicha quyidagi vazifalar belgilandi:

-alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar ta'lim oladigan ta'lim muassasalari binolariga qo'yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash;

-alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar o'qitiladigan ta'lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish;

-alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni o'qitish uchun inklyuziv ta'lim tizimini tashkil etish, umumta'lim muassasalarini maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), shuningdek tegishli kadrlar (maxsus pedagog, bolalarni ruhiy-pedagogik kuzatish bo'yicha mutaxassislar) bilan ta'minlash;

-alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta'minlash va boshqalar.

Mazkur Qaror bilan Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi:

-inklyuziv ta'limning maqsadi va vazifalari;

-alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta'lim va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi;

-o'quvchilarni inklyuziv ta'lim sinflariga va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi;

-inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflarda ta'lim sifatini nazorat qilish va boshqarish chora-tadbirlari ishlabchiqish haqida ishlar ta'kidlangan.

Ta'lim tizimini rivojlantirishning umumiy jihatlari o'quvchilar uchun teng shart-sharoit yaratish bilan bog'liq jarayonlar orqali harakterlanadi. Bu borada nafaqat ta'lim oluvchining moddiy turmush tarzi, balki uning jismoniy va ruhiy

imkoniyatlariga alohida e'tibor qaratish zarur. Ayniqsa, ushbu yo'nalishda imkoniyati cheklangan shaxslarga o'quvni tashkil qilishda tegishli shart-sharoit yaratish talab etiladi.

Mazkur jarayon rivoji o'zida uzluksiz - maktabgacha ta'lim, umumta'lim, o'rta maxsus ta'lim va oliy ta'lim bilan bog'liq bosqichlarni qamrab olganligi sababli inklyuziv ta'limda tizimli algoritmnini vujudga keltirish kerak.

Har bir mamlakatda inklyuziv ta'lim tizimi o'sha yerda mavjud an'analar, urf-odat va hukmron qadriyatlar asosida shakllanadi. Shuningdek, turli xalqlarning mentaliteti hamda o'quv tizimini takomillashtirishga yo'naltirilgan qonunchilik jabhasi bu boradagi ustuvor yo'nalishni yo'lga qo'yishga samarali ta'sir ko'rsatadi. Shu ma'noda, mamlakatimizda bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar natijadorligini ta'minlashga xizmat qilayotgan me'yoriy-huquqiy mexanizmning rolini alohida qayd etish o'rinlidir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning BMT Inson huquqlari bo'yicha kengashi 46-sessiyasidagi nutqida strategik yo'nalishlar, jumladan, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani ratifikatsiya qilish masalasiga alohida e'tibor qaratildi.

Butun dunyoda qariyb 1 milliardga yaqin nogironligi bo'lgan shaxslar borligi haqida o'ylab, fikr yuritsak, bu nihoyatda ahamiyatli tashabbus ekaniga amin bo'lamiz. Ushbu tashabbus mazmun-mohiyati haqida targ'ibot ishlarini izchil yo'lga qo'yish, nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish masalalarida parlament nazoratini kuchaytirish dolzarb vazifalar hisoblanadi.

Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qilish katta va ko'plab omillarga bog'liq soha. Shuning uchun bugun uning aynan bitta yo'nalishi – inklyuziv ta'limga batafsilroq to'xtalib o'tmoqchiman.

Inklyuziv ta'lim rasmiy ta'lim tushunchasidan ancha kengroq. Bu ta'limda ko'proq o'qishda, o'rganishda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlanadi. Inklyuziv maktab o'qituvchisi va inklyuziv bog'chada tarbiyachi qanday sifatlarga ega bo'lish kerak? Inklyuziv ta'limda o'qituvchining kasbiy mahorati bosh

omil hisoblanadi. Avvalo O‘qituvchi inklyuziv tafakkurga ega bo‘lishi va ta’lim sifati mas’uliyatini o‘z zimmasiga olishi shart.

Inklyuziv ta’lim berish o‘qituvchilar ishi sifatining asosiy mezonlari – o‘qituvchi o‘quvchilarning turli toifada ekanligiga qaramay barcha bolalarning huquqini himoya va hurmat qilishi. Yana bir sifat – hamkorlikni yo‘lga qo‘yish. Chunki o‘qituvchilar uchun hamkorlik va o‘zaro fikr almashish muhimdir. O‘qituvchi o‘z faoliyatini tizimli baholab borishi, muntazam malakasini oshirishi, alohida ta’lim ehtiyojlari bor bolalarning intizomli va muassasalar aro guruhlar bilan samarali ishlashi uchun liderlik hamda boshqaruv malakalarini qo‘llash, muammolarni birgalikda hal qilish, keng qamrovli maktab hamkorligini yo‘lga qo‘yish kabi hislatlarga ega bo‘lish kerak

O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’lim tizimining joriy etilish masalalari

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni takomillashtirish jarayoni tizimli asosdagi bosqichli tizimga ega. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyevning 2020- yil 13- oktabrda qabul qilingan “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ- 4860- son qaroriga muvofiq 2020 — 2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi ushbu bosqichning asosiy bo‘g‘ini hisoblanadi. 2020 — 2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021 yillarda amalga oshirish bo‘yicha “Yo‘l haritasi”da:

— alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni inklyuziv ta’lim tizimi joriy qilingan umumiy o‘rta va professional o‘quv muassasalariga yuborishga imkon beruvchi tibbiy ko‘rsatmalar ro‘yxatini ishlab chiqish va tasdiqlash;

— alohida ta’limga ehtiyoji bo‘lgan bolalarni erta aniqlash va qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish;

— ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari o‘quvchilari uchun kasbga o‘qitish kurslarini tashkil etish va sertifikat berish tartibini ishlab chiqish;

— oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklari klassifikatorida "Defektologiya" ta'lim yo'nalishi o'rniga "Maxsus pedagogika" ta'lim yo'nalishini kiritish;

— alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar bilim oladigan o'quv muassasalarini maxsus adabiyotlar va metodik-qo'llanmalar bilan ta'minlash jarayonlari bilan bog'liq qator vazifalar belgilangan.

Bular O'zbekistonda inklyuziv ta'limni takomillashtirishning tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini mustahkamlashga yo'naltirilganligi bilan muhim, albatta. Ammo bu yo'nalishni rivojlantirishda ta'limning ijtimoiylashuvi bilan bog'liq jarayonlarga alohida e'tibor qaratmoq lozim. Shuni unutmazlik joizki, tegishli xorij tajribalariga muvofiq inklyuziv ta'limni tashkil etishda pedagogik jihatlar asosiy o'ringa ega.

O'zbekistonda maxsus ta'lim sohasida quyidagi tadbirlar amalga oshirilmoqda:

- yordamga muhtoj bolalar uchun moslashuvchan va ko'p qirrali ta'lim tizimini yaratish;

- mahalliy va mintaqaviy miqyosda maxsus ta'limning tobora oshib borayotgan ahamiyati asosida ta'lim boshqaruvini markazlashtirish; yordamga muhtoj bolalarga yoshlikdan toshhis qo'yish va kasalpiklarni aniqlash uchun sharoit yaratish;

- milliy ta'lim standartlari asosida yordamga muhtoj bolalarga mo'ljallangan o'quv qo'llanmalar sifatini yaxshilash;

- ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bozasini mustahkamlash;

- nogiron bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik aloqalarini kengaytirish;

- ko'zi ojiz bolalar uchun mo'ljallangan turli kitoblar, metodologik adabiyotlarni chop etish;

- nogiron bolalarni maxsus aravachalar, eshitish moslamalari, ko'zoynaklar, sport anjomlari, ish asbob-uskunalari, kanselyariya mollari, maxsus mebellar va tibbiy uskunalar bilan ta'minlash;

- maxsus talim sohasida kadrlar tayyorlash.

Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning turli darajasiga ega ko‘plab mamlakatlar inklyuziv ta’lim tajribasiga asoslanib, uni joriy etishning asosiy yo‘nalishlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin:

- ta’lim jarayonining individualligi va moslashuvchanligiga e’tibor qaratish;
- ta’lim xizmatlarini diversifikatsiya qilish;
- nogironligi bo‘lgan bolalarni oiladan uzoq vaqt ajratmasdan o‘qitish imkoniyatlarini kengaytirish;
- inklyuziv ta’limda o‘qituvchilar malakasini oshirish dasturlarini ishlab chiqish va boshqalar.

Bu boradagi ustuvor yo‘nalishlarning amaliy ijrosi, inklyuziv ta’lim algoritmining barcha bosqichi uchun birdek amal qiladi. Xususan, mazkur yo‘nalishda Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Qisqa vaqt oralig‘ida universitetda “surdo” tarjima asosida tayyorlangan 10 ta videoma’ruza tayyorlanib, universitet onlayn platforma tizimi va “YouTube” kanallariga joylandi. Shu bilan bir qatorda, ko‘zi ojizlar uchun ovozli ma’ruzalar va Braylü alifbosi asosidagi darsliklarni tayyorlash tizimi doirasida muntazam faoliyat olib borilmoqda.

Bozor munosabatlari sharoitida ta’lim sohasidan olinadigan daromadlarning kutilmaviy harakterga ega ekanligi hisobga olinsa, inklyuziv ta’lim rivoji davlat zimmasiga ma’lum majburiyatlarni yuklaydi. Ijtimoiy nuqtai nazardan zaif oilalar va bolalarning mahalliy miqyosdagi ehtiyojlarini qondirish doimiy moliyalashtirish jarayonini taqozo etadi. Moliyalashtirishning umumiy xususiyatlari o‘qitishning sifati va samaradorligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda inklyuziv ta’lim tizimini rivojlantirishda imkoniyati cheklangan o‘quvchilar bilan bog‘liq vaziyatlar bo‘yicha o‘tkazilgan tahlillarga muvofiq, imkoniyati cheklangan bolalarga ko‘maklashish bo‘yicha strategik vazifalar belgilanishi va ularning amaliy ijrosi bilan bog‘liq qo‘shimcha choralar doimiy tartibda belgilab borilishi qayd etilgan. Ta’lim sohasida o‘tkazilayotgan joriy islohotlarning tarkibiy qismi hisoblangan inklyuziv ta’lim islohotini jadallashtirish, o‘qish jarayonida, ko‘pincha, har bir bolaning o‘quv ehtiyojlarini qoniqtirishga

yo'naltirishni taqozo etadi. Inklyuziv ta'lim tizimi integratsiyalashgan o'quv tizimidan o'zining mazmun-mohiyati, maqsadi, vazifalari va harakat dasturi bilan farqlanadi.

Bizningcha, istiqbolda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish bilan bog'liq islohotlar doirasida quyidagi vazifalar alohida o'rin egallaydi:

— aholiga inklyuziv va integratsiyalashgan ta'lim tizimi haqida ma'lumot berishni kengaytirish;

— inklyuziv ta'limning huquqiy asoslarini ochib berish;

— bu yo'nalish oldida turgan muammolarni o'rganish va ularni hal etish yo'llarini izlab topish;

— mazkur ta'limni qo'llab-quvvatlashning asoslarini o'rganish;

— inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish tamoyillarini tahlil qilish;

— ushbu tizimni amaliyotga joriy qilish borasidagi nazariy, amaliy va huquqiy ahvolni o'rganish;

— inklyuziv o'quv muassasalarining maqsad va vazifalarini belgilash;

— o'qituvchining ish faoliyati va maqsadi bilan tanishish;

— inklyuziv ta'lim muassasalarining xodimlari vazifalari bilan tanishish;

— mutaxassislarning ota-onalar bilan hamkorligini yo'lga qo'yganlik darajasini aniqlash;

— inklyuziv ta'lim muassasalarida olib borilayotgan islohotlarni o'rganish;

— mazkur o'quvga jalb qilish bosqichlarini, amaliyotga joriy etish yo'llarini o'rganish, ish tajribalarini tahlil qilish.

Inklyuziv ta'lim o'quvchilarni jamiyatdan ajratib qo'ymaydi. Ular olgan ko'nikmalarini umumlashtirish imkoniga ega bo'lishadi. Oila — bolalar bog'chasi — maktab — kasb-hunar kolleji — oliy ta'lim — ish bilan ta'minlash tizimi kelajakda ota-onalarga imkoniyati cheklangan o'quvchilarni umumta'lim muassasalari va oliy o'quv yurtlariga bema'lol, xavfsirasmasdan olib kelishlari uchun zamin yaratadi.

Umum ta'lim maktablari tizimidagi nuqsonli o'quvchilarning inklyuziv ta'limini tashkil etishning maqsad va vazifalari

O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor berilmoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuning 20 moddasida "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi" deb takidlangan.

2020-yil 13-oktabrda qabul qilingan "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4860-son Qarori, 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasida Ozbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni tashkil etish masalalari bayon qilingan. Hozirgi kunda respublika bo'yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o'quvchilar ta'lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan 13,3 ming nafar o'quvchilar uyda yakka tartibda o'qitiladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadi — ta'lim olish uchun teng imkoniyatni ta'minlash va barcha bolalarning individual xususiyatlaridan, oldingi ta'lim yutuqlaridan, tili, madaniyati, ota-onalarning ijtimoiy va iqtisodiy holatidan qat'iy nazar ta'limda muvaffaqiyatga erishishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdir

Inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quyidagilardir:

a) inklyuziv ta'lim tizimi uchun pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

b) inklyuziv ta'limda o'qitish usullarini takomillashtirish, mazkur jarayonga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etish;

v) inklyuziv ta'lim jarayonida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, bolaning jismonan sog'lom va baquvvat shakllanishiga erishish;

g) alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilash;

d) inklyuziv ta'lim sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish;

e) inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va ularni budjetdan moliyalashtirish samaradorligini oshirish;

j) inklyuziv ta'limga jalb qilingan alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'lim-tarbiyasi uchun qo'shimcha sharoitlar yaratishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga olgan beshta tashabbusni amaliyotga tatbiq etish.

Ta'lim olish uchun maxsus shartlar - ta'lim (tarbiya) shartlari, shu jumladan maxsus ta'lim dasturlari va o'qitish usullari, individual texnik o'quv qo'llanmalari va yashash muhiti, shuningdek pedagogik, tibbiy, ijtimoiy va boshqa xizmatlar.

Integratsiyalashgan ta'lim - nogironlar tomonidan ta'lim olish uchun maxsus sharoitlar yaratish orqali nogironlarni va bunday cheklovlarga ega bo'lmagan shaxslarni birgalikda o'qitish; umumiy maqsadli ta'lim muassasasi - sog'liqni saqlash sharoitlarida cheklovlari bo'lmagan shaxslarni ta'lim olish uchun tayyorlash uchun yaratilgan ta'lim muassasasi;

Maxsus o'quv muassasasi - nogironlarni o'qitish uchun yaratilgan ta'lim muassasasi; **maxsus o'quv bo'limi** - nogironlarni o'qitish uchun yaratilgan umumiy maqsadli ta'lim muassasasining tarkibiy bo'linmasi; **integral ta'limning ta'lim muassasasi** - nogironlarning bunday cheklovlarga ega bo'lmagan shaxslar bilan birgalikda ta'lim olishlari uchun maxsus sharoitlar yaratgan umumiy maqsadli ta'lim muassasasi;

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar ta'lim-tarbiyasi ularni o'qish va yozishga o'rgatish muammolarini ijtimoiy hayotga moslashtirishga ko'mak berish, bu ishlarni samarali amalga oshirish, maxsus soha xodimlari hamda nogiron bolalar ota-

onalariga amaliy yordam berish kabi ma'suliyatli ishlar jumlasiga kiradi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar asosiy muammolarini ular o'zlari yashab turgan muhitdan, oiladan uzoqda ta'lim tarbiya berish bilan hal qilib bo'lmaydi. Jamiyat o'z a'zolariga javobgarlikni o'z bo'yniga olmas ekan, cheklab qo'yilgan huquq va imkoniyatlar qaytarib berilmas ekan ijtimoiy integratsiyaga erishish qiyin.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ta'lim tarbiyasida teng huquqlilik muammosini hal etish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biridir. Ammo bugungi kunda ham juda ko'plab bolalar turli xildagi sabablarga ko'ra ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Inklyuziv ta'limga jalb qilishning tashkiliy, ilmiy-uslubiy choralarini ko'rib chiqish ya'ni mutaxassislarini tayyorlash, malakasini oshirishga oid tadbirlarni ishlab chiqish lozim. Alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb qilishning ikki asosiy omili bor.

Birinchidan, alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda o'zaro faoliyat ko'rsatishlari mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, imkoniyati cheklangan o'quvchilar ijtimoiy tomondan himoyalanaдилar, sog'lom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini imkoniyati cheklangan o'quvchilarga nisbatan yanada mehribon va e'tibor bilan munosabatda bo'lishni his etadilar.

Ikkinchidan, imkoniyati cheklangan o'quvchilar ham sog'lom tengdoshlari bilan yonma-yon o'qish, tarbiyalanish huquqiga ega ekanligi.

Bu ishlarni muvaffaqiyati har bir davlatning qonunlarida aks etilishi zarur. Chunki, qonunlar, ularni kerakli moddiy va ma'naviy resurslar bilan ta'minlanishini amalga oshirishni kafolatlaydi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga ta'lim berishda, ota-onalar, mahallalar pedagoglar, mutaxassislar hamkorligida faoliyat ko'rsatishlarini talab qilinadi va majburiy hisoblanadi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar ham sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'z qobiliyat darajasida faoliyat ko'rsatish, ta'lim olishi, kasb-hunar o'rganishi va rivojlanishi mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa maxsus yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanaдилar, ijtimoiy hayotda teng huquqliligini, o'z tengdoshlari bilan birga bili olishlari mumkinligini

his etadilar.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun tashkil etilgan segregatsion-maxsus, yopiq turdagi muassasalarda bolalardagi mavjud nuqsonlar ancha- muncha yuqori darajada korreksiyalansada, ammo bolalarning maktab jamoasidagi tor doiraga tushib qolishlari natijasida ijtimoiy jamiyatga moslashishi, kelajakda normal rivojlanishdagi bolalar qatori faoliyat yuritishlarida juda katta qiyinchiliklarga duch keladilar. Maxsus maktablar mana shu jihatlari bilan juda katta kamchiliklarga ega. Bundan tashqari, imkoniyati cheklangan o'quvchilarni barcha qatori keng jamoatchilik davrasidan ajratgan holda yashashlari ham demokratiya nuqtai nazariga to'g'ri kelmaydi. Chunki imkoniyati cheklangan o'quvchilar ham barcha qatori xaq-huquqlarga ega.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni umumta'lim muassasalariga jalb etishga bo'lgan ehtiyoj shunda namoyon bo'ladiki, ta'lim tizimidan butunlay chetda qolib ketayotgan imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ta'limga jalb etish, maxsus muassasalarga borishga yashash joyi juda uzoqda bo'lganligi yoki moddiy mablag'ning yetishmasligi yoki ota-onalarning o'z farzandini maxsus muassasaga borishini xohlamasligi oqibatida qiynalayotgan ota-onalarga ko'mak berish, imkoniyati cheklangan o'quvchilarni ijtimoiy jamiyatga erta va to'laqonli moslashtirish, teng huquqlilik masalasini hal etish, kamsitishlarni oldini olishdadir. Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj uning jamiyatga va imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun quyidagi nafli jihatlari mavjudligidan kelib chiqadi:

- Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan o'quvchilarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi.

Bolalarni oilasidan, uyidan uzoqda bo'lgan internatlarga joylashtirish ularning uyi, oilasi ham jamiyat hayotida ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qiladi. Uyidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi. Chunki oila tarbiyaning bosh markazidir.

- Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi.

Inklyuziv ta'lim ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladigan katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarni umumta'lim

muassasalariga qabul qilinishi o'quvchilarni yanada bolaga qaratilgan faolroq va ko'proq o'quvchilarni qamraydigan yangi o'qitish uslublarini ishlab chiqishga undaydi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy qilish oldida turgan muammo va to'siqlar

Inklyuziv ta'lim tizimida jahon miqyosida amaliyotga joriy qilish borasida bugungi kunga qadar ham juda ko'plab muammolar va to'siqlar mavjud. Ular jumlasiga quyidagilar kiradi:

Salbiy munosabat; Hamjamiyatda

ko'rinmaslik; Moddiy mablag'

muammolari; Jismoniy

moslashtirish; Sinfdagi

o'quvchilar soni; Qaramlik;

Jinsiy belgilarga qarab kamsitish;

Favqulodda vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar.

Salbiy munosabat-maxsus ehtiyojli bolalarning umumta'lim muassasalari tizimida ta'lim tarbiya olaishlari uchun eng katta to'siq bo'lsa kerak. Salbiy munosabat muammosining mazmuni shundaki, ota-onalar, hamjamiyat a'zolari, o'qituvchilar, umumta'lim muassasalari hodimlari, boshqaruv organlaridagi hatto maxsus ehtiyojli bolalarning o'zlaridagi umumta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya olishlariga nisbatan qashiliklari va buni istamasliklaridir. Bunga sabab nogironlarga nisbatan insonlardagi noto'g'ri fikr, ular to'g'risida ma'lumotlarning yetishmasligi, nogiron bolalarning chegaralangan muhitda o'sganligi va boshqalardir.

Hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosining mazmuni shundaki, ko'pincha ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ota-onalar tomonidan qattiq bekitiladi. Ularni uyga qamab hyech kimga ko'rsatmaydilar, ro'yxatga olish jarayonida nogiron bolasi to'g'risida hyech bir ma'lumot berilmaydi. Natijada ko'plab nogiron bolalar hamjamiyatda ishtirok etishdan mahrum bo'ladilar. Ular to'g'risida hyech bir ma'lumotni bo'lmasligi ta'lim-tarbiya muassasalariga qatnamasliklariga olib

keladi.

Moddiy mablag' muammolari. Jahon miqiyosida ko'pgina davlatlarda maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalarida o'qitish juda qimmatga tushadi deb hisoblaydilar. Shuning uchun ham inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish masalasini hal qilmaydilar.

Jismoniy moslashtirish masalasi har bir davlatda mavjud bo'lib, bu mammo asosida maxsus ehtiyojli bolalarni maktabga qatnashi masalasi yotadi. Maxsus ehtiyojli bola maktabga kelgandan so'ng u ko'pdlab muammolarga duch keladi, masalan, binoning ichkarisiga kirish, xonalar bo'ylab harakatlanish, hojatxonaga borish va hokazolar. Inklyuziv ta'limda jismoniy xavsizlik va qulaylik muhimdir.

Sinfdagi o'quvchilar soni muammosi. Sinfdagi o'quvchilar sonining ko'pligi ko'plab davlatlarda maxsus ehtiyojli bolalar uchun inklyuzivlikka to'sqinlik qiladi. Rivojlangan davlatlarda har bir sinfdagi bolalar soni 30 tadan oshmaydi. Ammo rivojlanishdan orqada qolgan davlatlarda esa bir sinfda 60-100 nafar bolaning o'qishi oddiy holdir.

Qaramlik muammosi. Ya'ni bunda maxsus ehtiyojli bolalarning ko'pchiligini doimiy ravishda boshqalar ko'magiga muhtojlini nazarda tutiladi.

Jinsiy belgilarga qarab kamsitish muammosi oqibatida ta'limda o'g'il bollar va qiz bolalarning teng munosabatda bo'lmasligidir.

Favqulodda vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar. Favqulotta vaziyatlar, mojarolar va qochoqlar nafaqat nogironlik sababchisi, balki, maxsus ehtiyojli bolalarning zaifligini yanada chuqurlashtirishga sababa bo'ladigan omildir. Jahon miqiyosida esa hanuzgacha bu muammoning yechimlari topilganicha yo'q.

O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb etish, integrasiya asosida ta'limni tashkil etishning o'ziga xos muammolari va qiyinchilaklari bo'lsada u barcha mintaqalarda rivojlanib bormoqda. Imkoniyati cheklangan bolalarga ta'lim berishning noan'anaviy boshqa shakllarini tashkil etishga ham harakat qilinmoqda.

Amalga oshirilgan ma'lum bir darajadagi yutuqlar bilan birga ayrim hal etilishi kerak bo'lgan quyidagi muammolar ham mavjud:

-ota-onalar uchun nogiron bolalarni o'qitish tizimi, inklyuziv ta'lim tizimi haqidagi o'quv qo'llanmalarining yo'qligi;

-maxsus ehtiyojli bolalarni uyda o'qitish uchun mutaxassislarning mablag' bilan ta'minlash tizimining joylarda talab darajasida yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi;

-inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd etilmaganligi;

-nogiron bolalar oilasi bilan maktabning uzviy aloqasi yo'qligi;

-nogiron bolalarni maktabga kelishi uchun transport bilan ta'minlash masalalari;

-chekka qishloqlardagi tashxisning yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi;

-nogironlar aravachalari, qo'ltiq hassalar, eshituv apparatlari, ko'zoynaklar, travmatologik poyafzallarning yetishmasligi;

-davlat tomonidan kasb-hunarga yo'altirish, ish bilan ta'minlash, muammolari to'laqonli hal qilinmaganligi;

-nogironligi bo'lgan bolalarga qarovchi ota-onalar uchun nafaqaning yo'qligi;

-tevarak-atrof muhitini nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabati;

-nogironligi bo'lgan bolalar bilan ishlash mahallalarda yaxshi yo'lga qo'yilmaganligi va nodavlat-notijorat tashkilotlarning faoliyati yetarli emasligi;

-nogiron bolalarning ota-onalaridagi huquqiy bilimining yetarli emasligi va davlat tomonidan belgilangan imtiyozlarni bilmasligi;

-ta'lim muassasalari uchun kadrlarning yetarli emasligi;

-inshoatlarning maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun moslashtirilmaganligi;

-malaka oshirish tizimida umumta'lim pedagoglarini maxsus ta'lim yo'nalishi bo'yicha qayta tayyorlash ishlari talab darajasida emasligi.

Yuqorida keltirilgan muammolarni hal qilish uchun quyidagi masalalar o'z yechimini topish kerak. Ular:

1. Huquqiy yo'nalishda:

Jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsonli bolalar va o'smirlarni uzluksiz

inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish;

-Inklyuziv ta'limni qo'llovchi moliyaviy man'ba mexanizmini aniqlash, uni qonuniy jihatdan himoyalash;

2. Ilmiy-metodik yunalishda:

-Imkoniyati cheklangan bolalarga yagona korreksion yordam tizimi Konsepsiyasini ishlab chiqish;

- Metodik majmualar (dastur, darsliq o'quv reja metodik qo'llanma; va tavsiyalar) yaratish;

- Yangi tahrirdan chiqqan DTSlarini maxsus ta'limga moslashtirish, shuningdek imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim maktablarida ta'lim olishlarini inobatga olgan xolda inklyuziv maktabga mos keluvchi variativ o'quv rejalarini ishlab chiqish;

-Respublikadagi imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning korreksion yordamga yo'naltirilgan yagona ma'lumotlar bazasini yangi zamonaviy kompyuter texnologiyalari asosida yaratish.

3.Boshqaruv yo'nalishida:

- Alohida yordamga muhtoj bolalar bilan aloqador turli tashkilotlar, bo'limlarni birlashtirib turuvchi, muvofiqlashtiruvchi markaz yaratish;

- Davlatlararo ko'pqirrali rivojlantirishni ta'minlash; (seminarlar, anjumanlar uyushtirish, ish tajriba almashish, jurnallar chop etish va xakozo).

- Imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni ijtimoiy moslashish va reabilitasiya qilish bosh muvofiqlashtiruvchi respublika ilmiy-amaliy markazini tashkil etish.

4.Maktab yo'nalishida:

-Inklyuziv ta'limni amaliyotga tadbiq etishda moliyaviy ta'minot va xususiy manba'lardan foydalanishni kengaytirish;

-Inklyuziv maktab uchun kerakli moddiy texnik ba'zani o'rganish bo'yicha takliflar kiritish.

XULOSA

Bugun yurtimizdagi har bir bolaga davlatimizning barcha haq-huquqlaridan to'liq foydalanadigan fuqarosi sifatida qaralishini takidlab o'tishimiz lozim. Xalq talimi vazirligi tomonidan bajarilayotgan islohotlarga davlat tomonidan ratifikasiya qilingan «Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya» tamoyillari asos qilib olingan.

Bular:

- kamsitmaslik masalalari -

yashash va rivojlanish

- bolaning shaxsiy manfaati -

bolaning dunyoqarashi

kabi jihatlarni o'z ichiga qamrab oladi.

Mazkur tamoyillarni amalda qo'llash jarayonida bu vazifaning oson emasligi bilinadi. Bu borada quyidagilarni misol tariqasida keltirish mumkin:

Masalan, internat muassasalarida tarbiyalanayotgan bolalarning ko'pchiligini nogiron bolalar tashkil etadi. Xalqaro tashkilotlarning tavsiyanomalarida deinstitutionalashda inklyuziv metodni asosiy usul sifatida tatbiq qilish kerak deyilgan. Xo'sh, kar o'quvchining uyidan uzoqda o'qitilishi uning konvensiyadagi haq-huquqlarini buzadi, deyish mumkinmi? Biz «ha» deb javob beramiz.

Maktabda defektologlarning yo'qligi uchun o'quvchi maxsus muassasadagidek ta'lim ololmaydi, oqibatda rivojlanishda orqada qoladi va kasb egallashga tayyorlana olmaydi. Bundan tashqari, bu o'rinda bolaning «Shaxsiy fikri» tamoyili buziladi.

Bolalarni ijtimoiy himoyalash yo'lida olib borilayotgan ishlarning samaradorligini oshirish uchun tatbiq etilayotgan dasturlarning doimiy monitoringini olib borish zarur. Bu yo'nalishda Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ham muhim ishlar amalga oshirilmokda. Xususan, himoyaga muhtoj bolalar guruhlarini ijtimoiy himoyalash monitoringini olib borish uchun tashkilotlararo Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olishida nihoyatda yuqori e'tiborni talab qiluvchi umuta'lim tizimining sohasi hisoblansa, imkoniyati cheklangan bolalar

esa jamiyatning ijtimoiy qatlamidir, chunki ularning ko'pchiligi kam ta'minlangan oilalarda voyaga yetganlar.

Inklyuziv ta'lim – bu imkoniyati cheklangan bolalarni barcha zaruriy vositalar bilan ko'pchilik bolalar uchun amalga oshiriluvchi ta'lim tabirlariga jalb etishdir. Shundagina imkoniyati cheklangan barcha bolalar jamiyat hayotida faol ishtirok etishga erishishlari mumkin.

Inklyuziv ta'lim nafaqat ta'lim borasida, balki bolalarning ma'naviy va jismoniy o'sishlari, shuningdek vositalarni iqtisod qilish borasida ham samaralidir. Bugungi kunda respublika bo'yicha jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun jami 86 ta ixtisoslashtirilgan maktab va maktab-internatlarda (keyingi o'rinlarda — ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari) 21,2 ming nafar, 21 ta sanatoriy turidagi maktab-internatlarda 6,1 ming nafar o'quvchilar ta'lim-tarbiya oladi. Shuningdek, uzoq muddat davolanishga muhtoj bo'lgan 13,3 ming nafar o'quvchilar uyda yakka tartibda o'qitiladi.

Xalq ta'limi vazirligi tomonidan maxsus ta'limda o'qitishni inklyuziv va integrallashtirilgan ta'lim asosida olib borish ta'lim siyosatidagi asosiy yo'nalishlardan biri sifatida e'tibor qaratilmokda. Ta'limda inklyuziv yondoshish nafaqat pedagogik hissiy, psixologik jihatdan qulay, bu davlat uchun ham ancha arzon va samarali hisoblanadi. Bu vaziyatda mukammal tayyorlangan eksperimental loyihalar tuzilishi kerak, ular inklyuziv ta'limning ijobiy tomonlari amalda bajarilishini va ularning modellari tarqatilishini ta'minlashi lozim.

Biz quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqdik:

1. Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitishni tashkillashtirish;

2. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun umumiy ta'lim tizimiga tarkibiy o'zgartirishlar kiritish;

3. Inklyuziv ta'limni joriy qilishda muassasa xodimlarini ish vazifalarida islohotlarni amalga oshirish;

4. O'qituvchi-defektologlar, ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashni yo'lga qo'yish;

5. Imkoniyati cheklangan bolaning shaxsiy xususiyatlariga ko'ra yakka tartibda korreksion metod va moslashtirilgan o'quv reja, dasturlar va boshqa omillardan foydalanib, atrofdagi jamoatchilik bilan birgalikda o'qitishning turli shakllarini tashkil qilish

6. Bolalar uchun ta'lim sharoitini yaratish va ta'lim samaradorligini oshirish;

7. Imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim–tarbiyaga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga mos bo'lgan siyosatni ishlab chiqish

8. Inklyuziv ta'limni joriy qilish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd etilishiga erishish;

9. Nogiron bolalar oilasi bilan maktabning uzviy aloqa o'rnatish;

10. Chekka qishloqlardagi tashxisning yaxshi yo'lga qo'yilishini ta'minlash;

11. Inshoatlarning maxsus yordamga muhtoj bolalar uchun moslashtirish.

Mazkur masalalar ijobiy hal qilinganda inklyuziv ta'limning sifat va samaradorligi ortadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son. Toshkent.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12- oktabrdagi 638 son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida Qarori. Toshkent.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-4860-son Qarori. Toshkent.

3. Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida NIZOM T.: 2021.

4. Pulatova F., Oligofrenopyedagogika .T.:, 2006

5. Roy Mark Konki "Inklyuziv sinflarda o'quvchilar ehtiyojlarini anglash va bu ehtiyojlarni qondirish" Toshkent-YuNESKO-2004yil.

6. Raxmanova V.S Maxsus pyedagogika O'qituvchilar uchun qo'llanma. G'ofur G'ulom nashriyoti, Toshkyent, 2004

7. Sodiqova G.A., Nurkyeldiyeva D.A. Rivojlanishi orqada qolgan bolalar diagnostikasi (ma'ruzalar matni) T., 2001

8. Ture Yonson "Inklyuziv ta'lim"- "Opereyshen Mersiy" Toshkent-2003 yil. O'qituvchilar uchun qo'llanma.

9. Shomaxmudova R. Bolalar talaffuzidagi nuqsonlarni bartaraf etish. T., 2001

Internet saytlari:

www.edu.uz

www.eduportal.uz

www.arxiv.uz

Jamshid XUDOYQULOV

**UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INUKLIZIV
TALIMNI TASHKIL ETISH**

*(umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun uslubiy
ko'rsatma)*

“Bilig ilmiy faoliyat” nashriyoti

Muharrir: Fayzullayeva G.

Texnik muharrir: Xujakulov Sh.

Nashrga tayyorlovchi: Abdullayev F.

Sahifalovchidizayner: Umarov U.

№ 098355

“Bilig ilmiy faoliyat” nashriyoti,
Joylashgan mazili Samarqand viloyati, Samarqand shahar,
Zavod ko'chasi 9-uy, 10-xona. Faoliyat manzili Samarqand viloyati, Samarqand shahar,
X.Obiddinov ko'chasi 7-uy.
tel.: +998 97-925-97-91

Terishga berildi: 29.08.2023-yil. Bosishga ruxsat etildi: 07.09.2023-yil.

Bichimi 60x84^{1/16}, “Times New Roman” garniturasida.

Bosma tabog'i 1.75. Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 2023/UK3

Bahosi kelishilgan narxda

Noshirlik litsenziyasi: № 098355

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish
milliy markazi bosmaxonasida nashr etildi